

Tradución e literatura galega (II)

MANUEL BRAGADO
Edicións Xerais de Galicia

1. Datos da tradución en galego

Sobre o contexto do panorama do conxunto da edición, coido que pode ser máis doado entender os datos da situación da edición en galego de obras traducidas doutras linguas. Vaiamos, primeiro con eles: desde 1991 a 2011 publicáronse 5804 títulos traducidos en galego, o que supuxo o 21,75% dos editados neste período (26 678), e que estimamos equivalentes a uns 5200 traballos de tradución. En 2011, último ano de que dispoñemos datos, foron 577 as traducións (a segunda maior cifra da historia da nosa edición, só superada polos 608 de 2010), dato que case quintuplica o de 1991, supoñendo a maior porcentaxe de traducións da historia da nosa edición (27,10%) con respecto á obra orixinal en galego. Ao longo destes vinte anos as traducións poucas veces chegaron a superar o 20% da obra editada, porcentaxe acadada xa en 1991. Ou noutras palabras, o número de traducións en galego, coa excepción dos dous últimos anos, aumentou mais non o fixo ao mesmo ritmo que o resto da edición.

Esta porcentaxe superior ao 20% debemos comparala coas da tradución en éuscaro, catalán e no conxunto do sector editorial en España, o que nos axudará a valorar máis acaidamente a saúde da nosa tradución. Así, en catalán (contabilizando, tamén, a edición feita en catalán de Valencia) no ano 2005, a porcentaxe de traducións foi do 18,6%, case idéntica á nosa, aínda que cuantitativamente daquela nos quintuplica (1757 títulos traducidos). Caso diferente é o de éuscaro, en que a porcentaxe das súas 474 traducións é dun 27,4%, o cal incrementa o 26,8% de 2004 e o 25,7% de 2003. Porcentaxe semellante ao do conxunto da edición española que nos últimos vinte anos tamén vén xirando arredor deste 25%. Dato que supoñería que de cada catro libros publicados en España, un sería traducido. Utilizando este criterio, a edición en galego

só chegou a unha porcentaxe semellante no último ano, o que aparentemente supoñería un certo nivel de normalización.

Mais non podemos quedarnos neses datos xerais sen afondar nos proporcionados polas linguas de orixe traducidas e pola tipoloxía temática das obras traducidas. No primeiro caso, convén salientar que en 2011 o 68,46% das nosas obras traducidas o foron desde o castelán, lingua que non é opaca en ningún caso para os lectores e lectoras en Galicia, e porcentaxe que é semellante no éuscaro, mais que case duplica a realizada no sector en catalán.

Outros dous datos significativos son os seguintes: a porcentaxe, moi próxima ao 50%, das obras traducidas do inglés no conxunto do sector español (en concreto no ano 2011 foi do 46,7%), que no caso galego, a pesar de acadar o 11,61% é, tamén, para nós a lingua estranxeira máis traducida (67 títulos), seguida do francés co 6,24% (36 títulos); e o fenómeno da tradución entre as linguas oficiais españolas, especialmente o catalán da que en 2011 se traduciron 1049 obras e do galego 118, das que 90 o foron ao castelán, 25 ao catalán e 3 ao éuscaro.

Con respecto á tipoloxía temática das obras traducidas, tanto en galego como en éuscaro, máis do 60% das traducións son libros de texto e de literatura infantil, o que é coherente coas características xerais do noso sector, alicerzadas sobre esta edición de carácter paraescolar. Tamén é salientable que a tradución de libros de ciencias sociais e humanidades supuxera en 2011 o 41,2%, o que deixa a tradución literaria por baixo do 20%, inferior ao 23,7% catalán e, sobre todo, do conxunto do sector editorial español, onde supón o 38%.

Chegados a este punto podemos concluír que o estado cuantitativo da tradución en galego é, a pesar dos avances dos últimos anos, carencial respecto do conxunto da edición en galego. Malia o crecemento experimentado nos últimos vinte anos, a porcentaxe de obras traducidas non acada os estándares doutros sistemas editoriais próximos, co importante condicionante de pivotar arredor da edición paraescolar, razón que explica que sexa o castelán a lingua máis traducida.

2. A tradución en galego, unha análise cualitativa

Desde as primeiras traducións realizadas polos membros da Xeración Nós na súa revista, o nivel de tradución para o galego sinalou a aspiración de modernización e normalización do noso sector editorial. Co renacemento da nosa edición moderna a

principios dos anos cincuenta, co funcionamento das coleccións Benito Soto de poesía e das edicións Monterrey e Galaxia, a tradución volveu recuperar este papel dinamizador. A malograda tradución d' *A musa alemá*, preparada por Celso Emilio Ferreiro ou as traducións-versións do teatro clásico de Cunqueiro cumpriron esta función.

Porén, foron as traducións das obras infantís catalás de Galaxia, editadas pola Galera a finais da década dos sesenta e promovidas por don Francisco Fernández del Riego, cando apenas existían títulos orixinais en galego (sete títulos, entre eles *Memorias dun neno labrego* e *A galiña azul*), as primeiras que podemos considerar como traducións comerciais. Esta colaboración catalá consolidaríase na edición dos primeiros métodos para o ensino da lingua galega, realizados por Casals, en que se adaptaron métodos cataláns.

Con todo, teremos que agardar á renovación editorial que supuxo en 1979 a fundación de Edicións Xerais de Galicia, para contarmos coas primeiras coleccións galegas de literatura traducida. Foron, concretamente, tres series de literatura infantil: a dos álbums de Stevenson, os 20 títulos do Rato Pérez (contos clásicos traducidos desde versións en francés) e, sobre todo, a colección Xabarán de clásicos de literatura xuvenil, na que desde 1981 se levan publicados 71 títulos.

Durante case unha década, Xabarán foi o referente tanto da tradución en galego como da literatura infantil e xuvenil galega, que daquela aínda non contaba coas coleccións de lecturas graduadas como Árbore de Galaxia ou Merlín de Xerais. A colección xuvenil de Edicións do Cumio (onde se publicaron un par de obras de Roald Dahl) supuxo outro impulso para a nosa tradución de títulos dirixidos aos lectores mozos. A edición destas traducións, realizadas por tradutores non profesionalizados (a maior parte ou escritores ou profesores de lingua), cumpriu durante a década dos oitenta, pois, unha función substitutoria da creación orixinal galega.

A comezos dos noventa apareceron as primeiras coleccións de tradución literaria como Grandes do Noso Tempo de Xerais e a de Clásicos, coeditada pola Xunta de Galicia e a editorial Galaxia, ao tempo que se foron incorporando títulos traducidos con carácter ocasional ás coleccións de narrativa Medusa (Sotelo Blanco Edicións) e Narrativa (Xerais). Experiencias todas elas cun éxito moi discreto de lectores, salvo dúas excepcións: *O vixía no centeo* de Salinger e *Coma unha novela* de Daniel Pennac, ambas as dúas publicadas por Xerais. Ademais, a aparición das coleccións xuvenís Fóra de Xogo de Xerais, Costa Oeste de Galaxia e Periscopio de Edebé permitiron a publicación estable de traducións de textos contemporáneos.

Durante esta mesma década dos noventa, porén, produciuse a profesionalización da tradución para o galego, sobre todo a partir de 1991, co inicio da reforma educativa LOXSE e do decreto do uso do galego como lingua vehicular no ensino non universitario, que supuxo a tradución de numerosos manuais escolares das áreas de Coñecemento do Medio de primaria e de Xeografía e Historia e Ciencias da Natureza en secundaria, amais do comezo da publicación de obras de literatura infantil traducidas por parte dos selos galegos ou das delegacións de editoras radicadas fóra de Galicia.

Co novo século, coa profesionalización do sector da tradución (desde a consolidación da Asociación de Tradutores de Galicia até o funcionamento da Facultade de Tradución e Interpretación da Universidade de Vigo), a edición da tradución galega camiña cara á súa definitiva normalización. Novas coleccións específicas de tradución, como a serie De-liberacións de Xerais dirixida por Xulián Maure (en que se publicaron 10 títulos de clásicos do pensamento universal, onde hai enormes carencias), As-Literatas, tamén de Xerais, dirixida pola escritora María Xosé Queizán (con 15 títulos, a maior parte contemporáneos e todos eles escritos por mulleres) precederon a aparición en 2005 de Rinoceronte Editora, a primeira editora galega especializada en tradución. Cun catálogo, até agora de 68 títulos, organizados en sete coleccións (Contemporánea, Clásica, Vétera, Poesía, Bagaxe de Peto, Novela Gráfica e Audiolibros), Rinoceronte é un proxecto moi consolidado, ademais dun revulsivo constante para o conxunto do sector.

Así tamén o entendeu a Editorial Galaxia que desde 2005 vén realizando un importantísimo esforzo para incluír dentro da súa colección Literaria títulos de autores contemporáneos da importancia de Paul Auster, Anna Gavalda, Murakami ou Truman Capote, incluíndo cada ano máis dunha decena de traducións no seu catálogo; así o entende, tamén, Xerais, a editora que máis títulos ten publicados en galego até hoxe (máis de 300), que continúa incluíndo traducións nas súas diferentes coleccións literarias (Merlín, Sopa de Libros, Fóra de Xogo, Biblioteca Dramática Galega, Narrativa, As Literatas e Narrativa).

Particular importancia no desenvolvemento da publicación da nosa tradución tivo a colección Biblioteca Galega de Clásicos Universais, corenta títulos coeditados en 2005 por *La Voz de Galicia* e sete editoras galegas xunto coa Biblioteca Virtual Galega (experiencia pioneira na edición dixital), que permitiu edicións cunha tiraxe media de dez mil exemplares.

Máis recentemente apareceron outros proxectos editoriais especializados en tradución, tal é o caso da editora Hugin e Munin que no seu primeiro ano leva publicados oito títulos de carácter literario. Nacida coa intención de achegar ao mercado galego oito

títulos anuais de literatura estranxeira de prestixio, empregando un modelo de distribución semellante aos dos clubs de lectores. Bukowski, Twain, Arthur C. Clark, Morand ou Russel son os primeiros autores dun proxecto editorial moi prometedor.

No eido do ensaio nas ciencias sociais, Editora 2.0, desde 2009 vén ampliando a oferta de traducións para o galego, así como Netbiblo, que foi a editora galega que máis títulos publicou en 2011.

3. Problemas e retos da tradución en galego

Tras todo o expresado e a xeito de conclusión, propoño para animar o debate as seguintes conclusións:

– A tradución en galego presenta carencias cuantitativas con respecto ao conxunto da edición en galego, xa que está alicerzada en exceso sobre o libro de texto, a literatura infantil e xuvenil e os textos publicados orixinalmente en castelán. Cumpriría publicar máis traducións literarias (tanto de textos clásicos como contemporáneos), ensáísticas e divulgativas dunha maior diversidade de linguas de orixe.

– O reducido das nosas tiraxes medias de títulos literarios (entre 1000 e 1500 exemplares nos de narrativa) dificulta as posibilidades do editor á hora de realizar negociacións viables de adiantos internacionais.

– As axudas para o pagamento das traducións, proporcionadas pola Consellaría de Cultura, que poden chegar a cubrir até o 70% do seu custo, son xa insuficientes para o número de títulos traducidos publicados nos dous últimos anos.

– A tradución de textos literarios en galego, que se incrementa de forma importante nos cinco últimos anos, debe vencer o prexuízo aínda existente entre lectores, libreiros e mediadores (crítica, bibliotecarios e profesorado) sobre a existencia de textos traducidos suficientes na nosa lingua.

– A calidade actual das traducións e da súa edición é homologable á dos sistemas literarios do noso contorno.

– Contamos, por vez primeira na nosa historia, cun cadro de tradutores e tradutoras moi ben formado que abrangue unha ampla diversidade de linguas. Recentes primeiras traducións de textos traducidos desde o serbo-croata, o xaponés, o noruegués ou o finés así o demostran.